

De Daalder

Een van de vele bij ons verdwenen munten.

Tot de vele, inmiddels uit omloop verdwenen munten behoort ook de daalder, een munt die in naam nog altijd voortleeft in diverse spreekwoorden en gezegden. Dat de daalder een succesrijk munttype is geweest, mag wel blijken uit het feit, dat deze ruim 300 jaar in ons land gecirculeerd heeft. De start van de daalder was echter allesbehalve indrukwekkend. Middels allerlei maatregelen werd getracht de verspreiding ervan in ons land tegen te gaan. Dit gold niet alleen voor hier geslagen daalders, maar zeker voor daalders die buiten ons land geslagen waren en hier circuleerden.

De bakermat van de daalder moet gezocht worden in Italië en wel in de 15^e eeuw. Aan het einde van de middeleeuwen waren zilveren munten doorgaans niet zwaarder dan 3 á 4 g en minder dan 1 mm dik. In de 2^e helft van de 15^e eeuw veranderde het gewicht van de munten en ook het uiterlijk ervan. Dit had te maken met het tot bloei komen van de wetenschappen (verbeteringen in de mijnbouwtechniek en ertswinning) en de overgang van Gotiek naar Renaissance. Er kwam een groter aanbod aan zilver, waardoor men de munten zwaarder kon maken, mede dankzij verbeterde munttechnieken. Een bijkomend voordeel van deze zwaardere, zilveren munten was dat de munters in ongeveer dezelfde tijd en met evenveel kosten veel meer zilver konden verwerken.

De eerste, zwaardere zilveren munten (*lira's á 6 g*) werden in 1472 geslagen in Venetië, vrij snel gevolgd door *testons* (á 9 g) uit Milaan. Een ander en nieuw verschijnsel was het weer verschijnen van een gelijkend portret van de regerende vorst op de nieuwe munten.

De ontwikkelingen in Italië werden aanvankelijk alleen overgenomen door aartshertog Sigismund van Tirol, bezitter van grote zilverbijlen. De zilveren munten, die hij in 1486 liet slaan, hadden zelfs een gewicht van 32 g. Deze *Guldiners* hadden een zelfde waarde als een gouden gulden. Het probleem, waarmee hij echter te maken kreeg, was het feit dat deze zware munten wel geaccepteerd werden, maar niet of nauwelijks circuleerden. Ze kwamen in spaarpotten terecht of werden als sieraad gebruikt.

Een doorbraak op het gebied van de circulatie kwam echter vanuit Joachimstal (thans gelegen in Tsjechoslowakije), waar de graven van Schlick hun muntslag uitoefenden. Hier werden vanaf 1520 dezelfde munten geslagen als die van aartshertog Sigismund, van zijn opvolger Maximiliaan van Oostenrijk (de grootvader van de ons wel bekende Karel V) en die van de hertogen van Saksen, *Guldengroschen* genaamd. De productie in Joachimstal duurde maar 8 jaar, maar er werden zulke enorme hoeveelheden munten geslagen, dat deze over geheel Europa bekend werden, en wel onder de naam *Joachimstalers*. Zo werden deze munten ook aanvankelijk in ons land genoemd. Later werd de naam Joachimsthalder afgekort tot *daalder*. Ook aan de buitenlandse benamingen zien we, dat deze taler een groot verspreidingsgebied heeft gekend. De namen taler, daalder, daler of dollar herinneren hier nog aan. In Oost-Europa werd de naam anders ingekort, en wel tot *Jefimok*, afgeleid van Joachim.

Omstreeks 1540 gingen steeds meer Duitse vorsten talers of daalders slaan. Uiteindelijk werd in 1566 de daalder definitief opgenomen in de muntwetten van het Duitse Rijk via besluiten van de Rijksdag te Augsburg. Deze besluiten gelden voor het gehele Duitse Rijk, waartoe ook de Nederlanden behoorden. Als muntvoet gold die van de Saksische daalder: gewicht 29,23 g en zilveragehalte van 0,889. Daarbij kreeg de munt de naam van *Rijksdaalder/Reichstaler*.

In de Nederlanden werd de invloed van deze nieuwe muntsoort in het 2^e kwart van de 15^e eeuw duidelijk merkbaar. De regering van Karel V toonde zich aanvankelijk weinig geneigd het muntwezen in de Nederlanden snel aan te passen aan de zich wijzigende omstandigheden. De toenemende toevloed van zilver uit Spanje leidde slechts tot een grotere omvang van de muntslag. Tegen de toelating van de opdringende Duitse daalders heeft Karel V zich jarenlang verzet; de circulatie ervan bleef verboden onder het motief, dat ze te ongelijk van waarde waren. Niet iedere Duitse vorst of stad, die daalders sloegen, handhaafde strikt de Saksisch-Oostenrijkse muntvoet.

De niet onder gezag van de regering in Brussel staande muntheren haastten zich echter wel de vervaardiging van daalders ter hand te nemen, daar kennelijk grote vraag er naar was en met de fabricage behoorlijke winsten te behalen waren, een belangrijke reden om de productie te beginnen.

Als eerste begon in deze streken in 1538 hertog Karel van Gelre; de muntslag vond echter door zijn dood in hetzelfde jaar een einde. Het Gelderse initiatief werd onmiddellijk gevolgd door de stad Nijmegen en door het munthuis van de Drie Overijsselse steden te Deventer. Iets later gingen de bisschop van Luik en graaf Oswald van den Bergh over tot het slaan van daalders, gevolgd door munthuizen van talrijke steden en Heren. De regering van Karel V trachtte op alle mogelijke wijzen deze ontwikkelingen te stuiten, doch vergeefs.

Uiteindelijk werd onder handhaving van het algemene verbod in 1548 een beperkt aantal van de beste Duitse

daaldersoorten geaccepteerd op een koers van 30 stuivers. Iets eerder (in 1542) was zij al overgegaan tot het invoeren van een eigen Nederlands zwaarder zilverstuk: *de zilveren Karolusgulden á 20 stuivers*, van gelijke waarde als de kort daarvoor ingevoerde gouden Karolusgulden. Hoewel de zilveren Karolusgulden belangrijk lichter was dan de daalder, zou deze munt toch dezelfde functie moeten vervullen. Dat bleek in de praktijk echter niet het geval te zijn.

Bij het begin van de regering van Filips II, de zoon van Karel V, bleef het bestaande muntstelsel grotendeels ongewijzigd. Slechts de zilveren Karolusgulden werd vervangen door een zwaarder stuk, de *Filipsdaalder á 35 stuivers*. Dat deze munt wel aansloeg, is te zien aan de zeer grote hoeveelheid geslagen exemplaren. Onder Filips II werd bovendien het uiterlijk van de munten gemoderniseerd: de meeste zilveren munten werden voorzien van een goedgelijkend borstbeeld van de nieuwe koning. Bij de munten van Karel V was dit alleen nog het geval met de beeldenaar op de Karolusgulden.

De hagemunterij die al gedurende het bewind van Karel V was opgebloeid, werd uiteindelijk tijdens de eerste jaren van het bewind van Filips II vrijwel geheel teruggedrongen door een algemene regeling voor de muntslag van de Duitse vorsten en steden. Dit hield in dat volgens door de Keizer en de Rijksdag opgestelde verordeningen van 1559 en 1566 zilveren daalders op Saksische voet geslagen zouden worden. Daalders die op grond van deze regeling geslagen werden, heetten *rijksdaalders*; naast het borstbeeld of wapen van de uitgevend vorst of stad stond op de munt de rijksadelaar en de naam van de regerende keizer. Dit had in de Nederlanden tot gevolg dat in 1567 de vervaardiging van Filipsdaalders gestaakt werd. In plaats daarvan kwam een *Bourgondische kruisrijksdaalder* van 32 stuivers, in waarde overeenkomend met de zojuist in het Duitse Rijk ingevoerde stukken. De provinciën van Filips II sloegen Bourgondische rijksdaalders; in Luik en Thorn en de steden met keizerlijke muntprivileges werden rijksdaalders geslagen met dezelfde waarde, voorzien van de rijksadelaar.

De 80 jarige oorlog maakte aan deze eenheid echter spoedig een einde, daar Filips II reeds in 1571 terugkeerde naar de Filipsdaalder i.v.m. omvangrijke aanmuntingen voor de oorlogstoerusting. In het begin van deze oorlog gingen de opstandige gewesten zich steeds onafhankelijker opstellen. Eerst ging men niet verder dan het stempelen van de circulerende munten. In 1575 ging men een stap verder. De Staten van Holland kwamen met een eigen daalder, zeer gelijkend op de Joachimsdaalder. De heilige Joachim was echter vervangen door een anonieme, staande ridder. De munt kreeg in de volksmond al gauw de naam *leeuwendaalder* naar de leeuw op de achterzijde van de munt.

Andere daalders die door de Staten van Holland of uiteindelijk de Republiek van de Zeven Provinciën zijn ingevoerd, zijn o.a. de *Statendaalder*, *Leicesterdaalder* en de *Prinsendaalder*.

In het tijdschrift *De Geuzenpenning* (1952) heeft auteur Van der Wiel uiteengezet welke munten nu wel en welke geen rijksdaalder genoemd mogen weiden. Alleen de daalder, geslagen op de voet van de daalder van het Duitse Rijk, mag rijksdaalder genoemd worden. Dat houdt in dat leeuwendaalder, Filipsdaalder, Leicesterreaal en de daalder á 30 stuivers geen rijksdaalder zijn.

Na de oorlog van stadhouder Willem III in 1672 (het rampjaar) met Engeland, Frankrijk, Keulen en Münster zien we een herleving van de activiteiten van de diverse provinciale munthuizen. De provincie Zeeland begon in 1676 met de uitgifte van daalders en zelfs van dubbele daalders. Ook nu was het Zeeuwse munthuis de eerste die net als in 1617 met de daalderproductie begon. In 1617 volgde alleen het Friese munthuis dit voorbeeld. Ditmaal werd het voorbeeld van Zeeland snel gevolgd door de meeste andere munthuizen, uitgezonderd dat van Holland.

De munthuizen gingen ditmaal zo ver, dat de generaliteitsleeuw op de daalder plaats moest maken voor het provinciewapen. De daalder is dus als een typische provinciale munt te beschouwen.

De reactie op de massale daalderproductie kwam van de machtigste provincie Holland, die in 1693 een verbod op de produktie van daalders afkondigde. Vrijwel meteen werd de produktie van daalders in de andere provinciën gestaakt, m.u.v. het munthuis van Nijmegen dat tot 1704 doorging. Het staken van de produktie van de daalders betekende niet dat de daalders uit de circulatie verdwenen. Uit muntvondsten van eind 17^e, 18^e en begin 19^e eeuw valt goed af te leiden dat er zeer grote hoeveelheden daalders geslagen zijn en ook circuleerden.

Tijdens de regering van Koning Willem II valt definitief het doek voor de daalder, Tussen 1841 en 1849 worden alle nog in omloop zijnde provinciale munten, dus ook de daalders, uit omloop genomen en omgesmolten tot guldens en rijksdaalders met de beeldenaar van Willem II.

Zoals gebruikelijk blijft een dergelijk verdwenen munttype als de daalder nog lange tijd in onze taal voortleven, meestal in spreekwoorden als *de eerste klap is een daalder waard* of *op de markt is de gulden een daalder waard*. Voor een numismaat is het toch wel triest dat een munt met zoveel historie uit omloop verdwenen is.

Drs. H. van der Mark, Roerstraat 5, 8303 JC Emmeloord